

УДК 353

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.192.102-108>**Орловська Ю.В.**доктор економічних наук, професор
Український державний університет науки і технологій**Orlovska Yulia**

Ukrainian State University of Science and Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5915-4261>**Ларіонова К.А.**

Український державний університет науки і технологій

Larionova Kateryna

Ukrainian State University of Science and Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2402-5945>

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТУ РЕГІОНАЛЬНОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті запропоновано концептуальну модель регіональної електронної демократії як пізнавальної схеми для аналізу цього інструмента локального публічного управління в Україні. Авторка спирається на теоретичні напрацювання зарубіжних дослідників електронної демократії, зокрема, концепцію запропонованого та винайденого публічного простору Н. Керстінга та класифікацію типів електронної демократії Ф. Граціана і Г. Нара. Аргументується ключова роль цифрової партисипації у становленні та розвитку електронної демократії, розглянуто різні форми та рівні громадської участі в регіональному публічному управлінні. Зазначено варіабельність комплексу електронних інструментів партисипації у конкретних електронних демократіях регіонального рівня як характеристику диференціації регіонів за критерієм розвитку електронної демократії. Підкреслено важливість урахування соціального контексту та можливостей технологічного забезпечення для оцінки ефективності процесів локальної демократії.

Ключові слова: електронна демократія, електронна участь, публічне управління, партисипація, деліберация, транспарентність

THE CONCEPT OF THE FORMATION THE ELECTRONIC DEMOCRACY AS A TOOL OF REGIONAL PUBLIC ADMINISTRATION

The article proposes a conceptual model of regional electronic democracy as a cognitive scheme for the analysis of this tool of local public administration in Ukraine. It is noted that the local levels of the implementation of electronic democracy are theoretically capable of demonstrating the greatest effectiveness of using this tool, as they are related to the immediate environment of everyday life of citizens and relate to solving urgent problems of community residents. The author emphasizes the predominant research interest in e-democracy at the national level and insufficient attention to regional features of e-democracy.

The key role of digital participation in the formation and development of electronic democracy is argued. The author examines various scientific approaches to considering the forms and levels of public participation in regional public administration and supports the conclusion that there is a tendency to expand the meaningful characteristics of participation in administration and the arsenal of electronic tools for its implementation

Using the analytical method and the method of theoretical generalization, the author analyzes the functioning of electronic democracy at the local level. For formulating her own concept, the author relies on the theoretical work of foreign e-democracy researchers, in particular, the concept of invited and invented public space and the classification of types of e-democracy. The model of regional e-democracy is defined as a set of types of electronic participation of the citizens in governance and e-democracy tools as electronic means of implementing this participation. Forms of participation and their corresponding e-tools are grouped into three blocks: transparent e-democracy, deliberative e-democracy and participatory e-democracy.

The author draws attention to the heterogeneity of the public sphere as a place for the implementation of local electronic democracy and claims that the identification of the invented space as a place for the implementation of civil self-organization contributes to a deeper understanding of the modern processes of transformation of public administration under the influence of information and communication technologies. The importance of taking into account the social

context and the possibilities of technological support for evaluating the effectiveness of the processes of local democracy is emphasized.

Keywords: e-democracy, e-participation, public administration, participation, deliberation, transparency

JEL classification: H79, M10, O38

Постановка проблеми. Двадцять перше століття характеризується експоненційним зростанням значення інформаційно-комунікативних технологій у всіх сферах соціального буття, в тому числі й у публічному управлінні. Феномен електронної демократії як ІКТ-супроводження управлінської діяльності дедалі частіше згадується як в адміністративній практиці, так і в академічній літературі. При цьому розгляд електронної демократії здебільшого відбувається з акцентом на загальнонаціональний рівень управління; регіональним та місцевим її аспектам приділяється набагато менше уваги. Водночас саме локальні рівні впровадження електронної демократії теоретично спроможні продемонструвати найбільшу ефективність використання цього інструмента, оскільки пов'язані із безпосереднім середовищем повсякденного життя громадян і, відповідно, стосуються вирішення їхніх нагальних проблем.

В умовах українського сьогодення актуальність наукового аналізу регіонального рівню електронної демократії додатково підсилюється наявними реформами в напрямі децентралізації – відходу від централізованої моделі управління, набуття регіонами політичної, управлінської та фінансової незалежності від центральних органів державного управління. Попри умови воєнного стану, коли, здавалося б, логічним був би поворот до централізованого управління, Україна чітко тримає курс на подальшу економічну та організаційну самостійність регіонів: серед головних стратегічних цілей Державної політики регіонального розвитку до 2027 року визначено розвиток системи демократичного, децентралізованого та інклюзивного багаторівневого врядування [1]. Безумовно, впровадження сучасних електронних технологій у процеси управління на місцях спроможне значно прискорити досягнення зазначеної мети. Саме тому створення загальної концепції формування електронної демократії як інструменту регіонального публічного управління вбачається нам науковим завданням, що відповідає найважливішим потребам сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Регіональні аспекти електронної демократії виступали предметом наукового інтересу багатьох відомих фахівців у галузі сучасної соціології, політології та публічного управління: Г. Айхгольцера, М. Брезовшека, Я. Велп, Н. Керстінга, К. Коломбо, С. Кукович, М. Марчевскої-Ритко, Дж. Нельсен, А. Пясецького, П. Рават, С. Сегард, Т. Шиллера тощо, – які розглядали як теоретико-методологічні питання дослідження локальної е-демократії, так і конкретні приклади її реалізації у різних регіонах світу. Серед вітчизняних дослідників тематику цифровізації локальної демократії розробляли С. Була, Я. Жовнірчик, А. Ємельянова, О. Карпенко, В. Квасюк, О. Лещенко, С. Лобойко, В. Панкратова, С. Сакалош та ін.

Аналізуючи наукові розвідки, започатковані названими дослідниками, можемо зазначити наявність теоретичної прогалини – відсутність системного підходу до розуміння й описання електронної демократії на локальному рівні. Тому в цій статті ми ставимо за мету окреслити концептуальний абрис регіональної електронної демократії, визначити теоретичну сукупність її формальних та змістовних характеристик. Використовуючи аналітичний метод та метод теоретичного узагальнення, ми розглянемо специфіку функціонування електронної демократії на місцевому рівні та запропонуємо її пізнавальну схему для подальшого аналізу стану розвитку місцевої електронної демократії в Україні.

Виклад основного матеріалу. Локальна демократія і пов'язана з нею проблематика давно перебувають на порядку денному Міжнародних міжурядових організацій та наукової спільноти. Одним з головних офіційних визнань актуальності демократії на місцях є Європейська хартія місцевого самоврядування, ухвалена Конгресом місцевих і регіональних рад Європи у м. Страсбург 15 жовтня 1985 р.; у її преамбулі прямо зазначено, що місцеве самоврядування є однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму, а право громадян на участь в управлінні державними справами – один з демократичних принципів, які поділяються всіма державами – членами Ради Європи, – найбільш безпосередньо може здійснюватися саме на місцевому рівні [2].

Участь громадян в управлінні, таким чином, можна визнати однією з основних характеристик регіональної демократії. При цьому важливо зауважити, що участь у такому контексті може розумітися варіативно. Причому, традиційна модель ліберальної демократії, заснована на принципі представництва, передбачає тотожність права на участь в управлінні та електорального права; на думку багатьох дослідників, зокрема Ю. Габермаса [3], Б. Маніна [4], С. Хантингтона [5], таке звуження обсягу участі громадськості в управлінських справах стало причиною делегітимації політичної влади, деформації традиційних засобів соціального контролю, відсутності соціального консенсусу, тобто кризи інститутів представницької демократії. Пошук виходу із зазначеної кризи науковці пов'язують із розширенням змісту участі громадян в управлінні – як на державному, так і на локальному рівні.

Потенціал електронних та цифрових засобів комунікації у справі трансформації демократичних практик у бік зростання партисипаторності протягом довгого часу був предметом активних наукових дискусій. Сьогодні існують усі підстави для висновку про досягнення певного консенсусу, заснованого на емпіричному підґрунті, щодо визнання онлайн-сфери простором розвитку та зміцнення демократії участі (із зауваженням, що перспективи та ефективність цього

процесу перебувають у прямій залежності від активності громадян та органів публічної влади) [6].

Отже, для конструювання нашої концептуальної моделі регіональної електронної демократії передусім слід звернутися до деталізації електронної участі громадян в управлінні справами регіону. Наукова література надає широкий арсенал пропозицій щодо розуміння електронної участі як характеристики демократії; за зауваженням П. Норріс, підходить до розгляду участі варіюються від простого доступу громадян до урядової інформації до безпосередньої взаємодії між громадянами та урядами, онлайн-участі в урядових діях і рішеннях через консультації та форуми; остання форма, очевидно, передбачає як більш активну участь громадян, так і їхню здатність діяти як безпосередньо, так і через своїх обраних представників, щоб керувати своїми громадами [7].

У сучасній науці запропоновано декілька моделей електронної участі, які, на нашу думку, мають евристичний потенціал в аспекті їх застосування до регіонального зрізу електронної демократії. Так, наприклад, Г. Айхгольцер і Г. Роуз вважають, що електронна участь означає використання цифрових інструментів для участі в політичній діяльності і включає широкий спектр формально інституціалізованих механізмів, а також неформалізованих проявів громадянської активності. За критерієм основної діяльності в політичному циклі автори виділяють три головні функції громадської участі, яким відповідають конкретні інструменти електронної демократії:

- Здійснення моніторингу – найбільш розповсюджена категорія діяльності серед усіх форм участі; вона включає громадський моніторинг і контроль за політичними процесами, учасниками й ухваленими рішеннями через доступ до відповідної цифрової інформації, через електронні конференції та публічні обговорення. Взагалі доступ до інформації, зрозуміло, є умовою реалізації всіх цих функцій, однак для моніторингу він набуває статусу умови *sine qua non*;

- Формування порядку денного – цей різновид участі, окрім доступу до політично важливої інформації та обговорення політичних питань, також включає такі дії, як мобілізація підтримки політичних проєктів (електронні кампанії) та подання офіційних запитів до державних установ (електронні петиції);

- Безпосереднє прийняття рішень – третій тип електронної участі становлять надання когнітивного або оціночного внеску щодо владних рішень (електронні консультації), встановлення пріоритетів або визначення бюджетних видатків (електронне партисипаторне бюджетування) та голосування за політичні альтернативи (електронне голосування) [8, р. 93–94].

У свою чергу, Н. Керстінг розглядає електронну участь як одну з головних політичних функцій інформаційно-комунікативних технологій поряд із інформаційною та комунікативною. Дослідницька увага Н. Керстінга головним чином зосереджена саме на функції участі громадянського суспільства, при цьому участь він розуміє як діяльність задля впливу на прийняття рішень у сфері публічної політики [9, р. 2]. І саме в

розширенні інструментарію участі громадськості завдяки електронним засобам він вбачає головну ознаку сьогодення. За словами науковця, у сучасному світі громадяни більше не задовольняються голосуванням, тобто делегуванням управлінських функцій, та участю в політичних заходах за запрошенням влади; сьогодні вони хочуть відігравати більш активну роль, і віртуальний простір надає для цього додаткові можливості. Саме там за допомогою цифрових каналів зв'язку громадянські активісти запрошують пересічних громадян взяти участь у моніторингу владних дій, генеруванні ідей та комунікації щодо політики. У результаті цифровізація стимулює появу громадського моніторингу за діяльністю влади, спонукає владу постійно звітувати про свої результати перед громадянами.

У цьому контексті електронна демократія та електронна участь здійснюють прямий вплив на відносини між громадянами та їхніми виборними представниками, які більше не пов'язані лише виборами, рідкісними прямими контактами чи спорадичними зібраннями. За допомогою інструментів електронної демократії електорат може підключатися до політичного процесу та діяльності свого обраного представника протягом усього політичного циклу. Зі свого боку, обранці можуть безпосередньо та в будь-який момент підключитися до своїх виборців для обговорення результатів діяльності та висловлення громадської оцінки. Можливості інструментів електронної демократії в цій сфері включають прозорість, підзвітність, чуйність та інклюзивну участь у функціонуванні урядів.

Диджиталізація, на думку Н. Керстінга, суттєво трансформує простір публічної політики, притаманний представницькій демократії. До так званого «запропонованого простору» («*invited space*»), тобто ініційованої владою участі громадськості в політиці через традиційний інструмент виборів, додається «винайдений простір» («*invented space*»), де ініціатива виходить виключно від громадян. Причому ініціатива може не мати безпосередньо політичної спрямованості, а ініціативна діяльність – набувати політичного характеру лише в процесі здійснення: приміром, волонтерські чи благодійні групи, що об'єдналися заради вирішення конкретної проблеми, з часом можуть ставати політичними гравцями для досягнення своєї мети. Діяльність у «винайденому просторі» потенційно спроможна стимулювати демократичне оновлення, продукувати нові форми відкритих інновацій, сприяти вільному обміну ідеями щодо актуальних проблем між громадянами. Її результативність підтверджується виникненням нових електронних інструментів управління: платформ для збору ідей і пропозицій від громадян, партисипаторних бюджетів та ситуативних, зумовлених вирішенням якоїсь конкретної проблеми, органів самоорганізації населення [10, р. 276]; іншими словами, «винайдений простір» спроможний значним чином впливати на публічну політику через мобілізацію громадськості. Підсумки своєї аналітичної роботи Н. Керстінг оформлює у графічному вигляді так званого «ромбу змішаної демократії» (див. рис. 1).

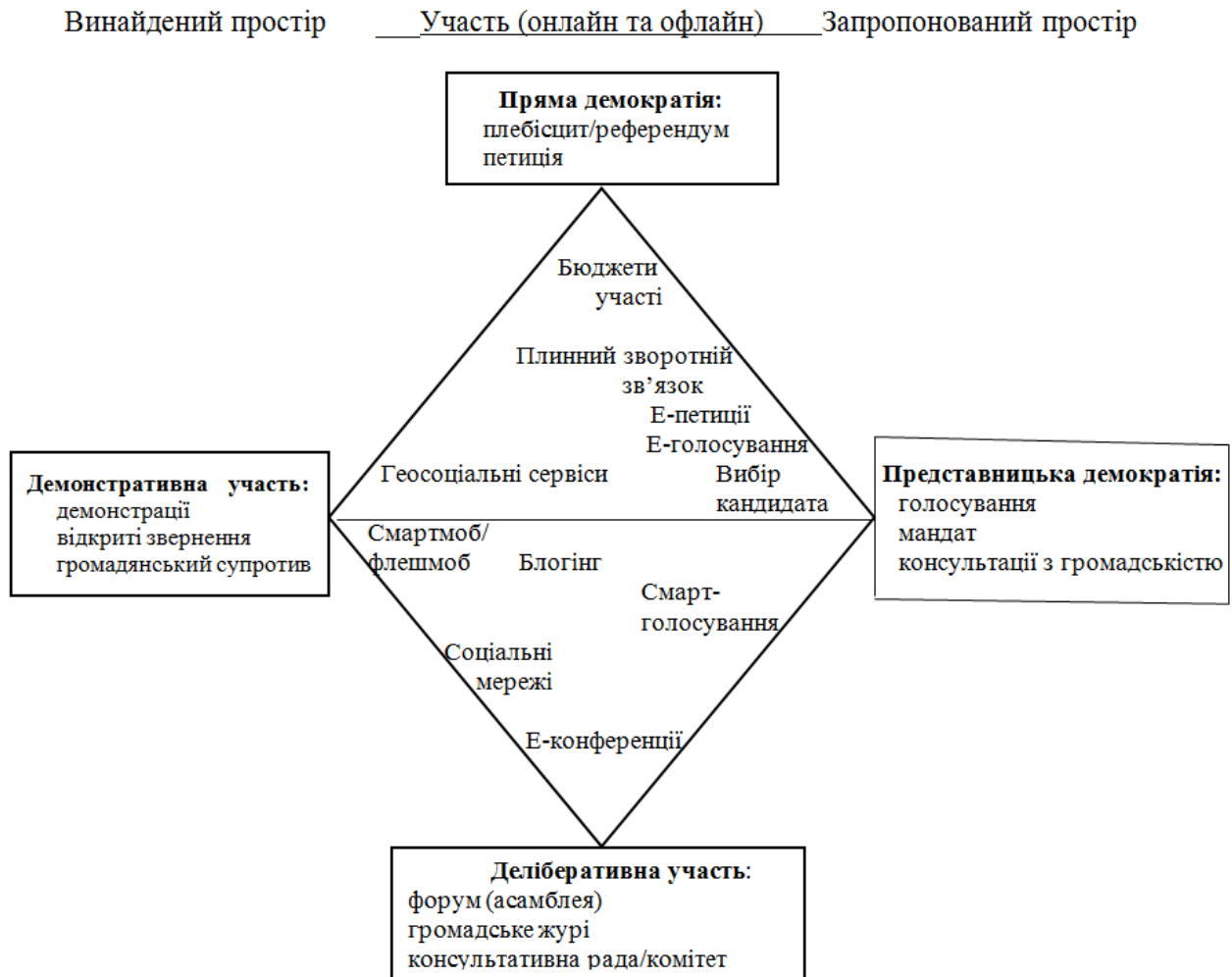

Рис. 1. Змішана демократія (за Н. Керстінгом)
Джерело: [11, р. 320].

Власне прочитання громадської участі пропонують Ф. Граціан і Г. Нар, розглядаючи електронну участь громадян в управлінні в системі координат «активність – пасивність» та «залежність і незалежність від публічної влади». Вимір «активність – пасивність» зумовлений тим, що певні інструменти електронної демократії згідно зі своїм змістом передбачають функцію громадян лише як споживачів інформації, інші ж запрошують брати активну участь в обговореннях та голосуваннях. Другий вимір – «залежність і незалежність від публічної влади» – визначається здатністю деяких інструментів електронної демократії бути впровадженими і функціонувати без будь-якої активної участі органів публічного управління, керуватися виключно громадянами, тобто незалежно, тоді як інші мають спиратися на конкретний рівень причетності чи підтримки з боку органів влади; останні ініціативи, відповідно, слід назвати «залежними». (При цьому автори вважають важливою ремарку, що «залежність» у цьому випадку стосується тільки необхідності наявності діяльності публічної влади в аспекті сприяння громадській участі та спрямованості на результат [12, р. 8–9], тобто

лише процедурних аспектів застосування електронних інструментів демократії – ініціювання та забезпечення конкретного порядку впровадження).

Відповідно до сполучення зазначених характеристик Ф. Граціан і Г. Нар будують класифікацію типів е-демократії як певних комплектів електронних інструментів: транспарентний, деліберативний, партисипаторний та публічно-інформативний (див. рис. 2). До останнього типу дослідники відносять електронні інструменти, що надають інформацію, опубліковану органами державної влади (наприклад, інформаційні веб-сайти без жодного інтерактивного елементу), і оговорюють, що ці інструменти повністю контролюються публічною владою і не містять компонентів громадської участі [12, р. 10]. На нашу думку, це свідчить на користь виключення інструментів публічно-інформативного типу з поля нашої дослідницької уваги, тому що в моделі регіональної електронної демократії, як було оговорено раніше, ми спиратимемося передусім на інструменти, що забезпечують громадську участь або сприяють їй.

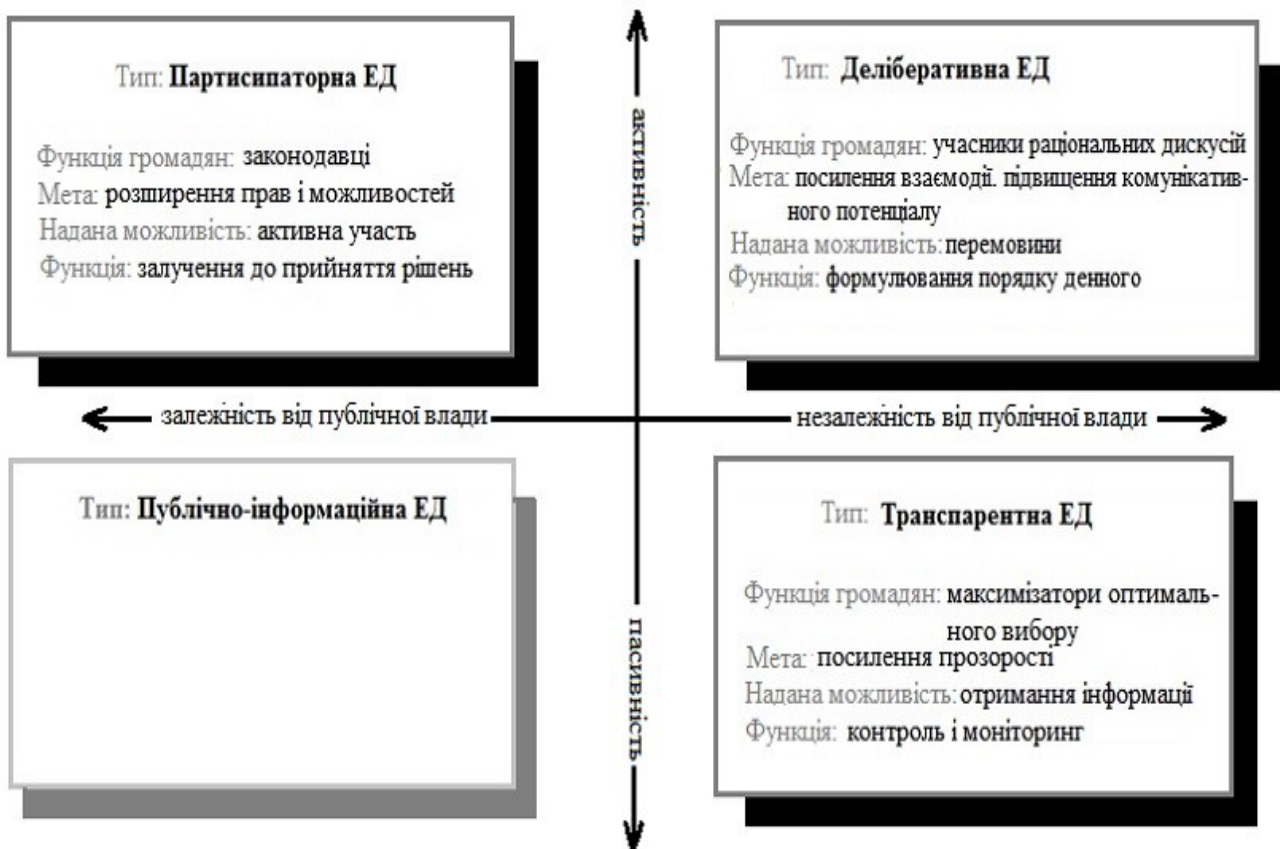

Рис. 2. Типи електронної демократії (за Ф. Граціаном і Г. Наром)

Джерело: [12, р. 10].

Спираючись на напрацювання Н. Керстінга, Ф. Граціана та Г. Нара, можемо виділити такі важливі для нашого аналітичного пошуку моменти. По-перше, це неоднорідність публічної сфери – місця реалізації локальної електронної демократії; виокремлення в ній винайденого простору як топосу реалізації громадянської самоорганізації сприяє глибшому розумінню сучасних процесів трансформації публічного управління під впливом інформаційно-комунікативних технологій. По-друге, варіативність змісту електронної демократії регіонального рівня відповідно до обсягу та характеру електронної участі громадян в управлінні регіоном – від е-інструментів моніторингу та контролю до безпосереднього впливу на ухвалення управлінських рішень завдяки електронній активності. Це свідчить про значущість електронної участі як стрижневого елементу електронної демократії та водночас про потенційну асиметрію регіонального розвитку в аспекті електронної демократії.

Тобто у найбільш загальному вигляді модель регіональної електронної демократії можна уявити як сукупність різновидів електронної участі громадськості в управлінні та електронних засобів реалізації цієї участі, тобто інструментів е-демократії. Однак, враховуючи диференціацію різновидів участі, вважаємо за необхідне включити до моделі також характеристики соціального контексту, які, на нашу думку, найбільшою

мірою визначають поширеність того чи іншого виду електронної участі громадян в управлінні в конкретному регіоні. Результати нашої праці репрезентовано у вигляді рис. 3.

Запропонована модель регіональної електронної демократії містить широкий, але невиключний перелік електронних інструментів участі. Це означає, що кожна регіональна електронна демократія потенційно спроможна реалізовувати абсолютно всі варіанти електронної участі громадян в управлінні за допомогою будь-якого електронного інструменту. На практиці, однак, арсенал е-інструментів кожної конкретної регіональної електронної демократії відрізняється від арсеналу іншої; на нашу думку, це передусім викликано контекстуальними умовами існування е-демократії: технічними можливостями соціуму, ресурсом цифрової та управлінської освіченості громадян, нормативно-правовим фреймом та інституційними рамками втілення е-участі.

Позитивний аспект використання цієї моделі полягає також у можливості визначити рівень прогресивності конкретної електронної демократії за критерієм репрезентованості партиципаторних та деліберативних е-інструментів. Це дозволить порівнювати різні регіональні е-демократії між собою, а також виявляти та аналізувати чинники соціальної фасилітації або інгібіції партиципаторних практик.

Рис. 3. Концептуальна модель електронної демократії як інструменту регіонального публічного управління.
 Джерело: [11, р. 320; 12, р. 10; 13].

Висновок. Підсумовуючи, зазначимо, що важливість диджиталізації локальної демократії як чиннику розвитку регіонів сьогодні не викликає сумнівів; такі її наслідки, як створення нових ефективних каналів комунікації між владою та громадою, розширення партисипаторних можливостей громади завдяки електронним інструментам, підвищення прозорості та інклюзивності регіонального менеджменту, роблять

інформаційно-комунікативні технології важливим чинником гуманізації системи публічного управління. Водночас важливо усвідомлювати, що самих лише ІКТ для оптимального демократичного розвитку регіонів явно недостатньо; усі трансформації обов'язково мають відбуватися з акцентом на людину, її потребу в добробуті та благоустрої, соціальній згоді та сталості.

Список використаних джерел:

1. Оновлена Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 рр.: ключові аспекти : інформаційна брошура / Міністерство відновлення розвитку громад, територій та інфраструктури України. URL: <https://decentralization.ua/news/18528>
2. Європейська хартія місцевого самоврядування : ухвалена 15 жовтня 1985 р., Страсбург. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
3. Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry Into a Category of Bourgeois Society. Polity Press, 1989. 301 pp.
4. Manin B. The Principles of Representative Government. Cambridge University Press, 1997. 256 p.
5. Crozier M., Huntington S.P., Watanuki J. The Crisis Of Democracy. New York University Press, 1975. 222 p.
6. Hepburn P. A. Is this local e-democracy? How the online sphere of influence shaped local politics. Empirical evidence from the Manchester Congestion Charge referendum. *JeDEM - EJournal of EDemocracy and Open Government*. 2012. № 4 (1). Pp. 45–66.
7. Norris P. Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. URL: https://www.researchgate.net/publication/245862430_Democratic_Phoenix_Reinventing_Political_Activism
8. Aichholzer G., Rose G. Experience with Digital Tools in Different Types of e-Participation. *European E-*

Democracy in Practice. 2020. URL:

https://www.researchgate.net/publication/337087160_Experience_with_Digital_Tools_in_Different_Types_of_e-Participation

9. Kersting N. Participatory Democracy and Sustainability. Deliberative Democratic Innovation and Its Acceptance by Citizens and German Local Councilors. *Sustainability*. 2021. 13. 7214. URL: https://www.researchgate.net/publication/352811588_Participatory_Democracy_and_Sustainability_Deliberative_Democratic_Innovation_and_Its_Acceptance_by_Citizens_and_German_Local_Councilors

10. Kersting N. Online participation: From «invited» to «invented» spaces. *International Journal of Electronic Governance*. 2013. January. URL: <https://www.researchgate.net/publication/264814417>

11. Kersting N. Local Political Participation in Europe: Elections and Referendums. *Croatian and the comparative public administration*. 2015. № 15 (2). Pp. 319–334. January. URL: https://www.researchgate.net/publication/335691109_LOCAL_DEMOCRACY_-

LOKALNA_DEMOKRACIJA_Local_Political_Participation_in_Europe_Elections_and_Referendums

12. Grazian F., Nahr H. Next Level Participation: Citizen-Driven e-Democracy Tools. *European Liberal Forum*. 2020. URL: www.liberalforum.eu, www.freiheit.org/bulgaria-north-macedonia, and www.ecas.org.

13. The Council of Europe's Ad hoc Committee on E-Democracy (CAHDE). Indicatives Guides and Glossary relating to Recommendation Rec(2009) 1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). URL:

https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/CAHDE_Indicative_Guides_and_Glossary_EN.asp#P613_30401

References:

1. Ministry for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine (2020) Onovlena Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 : kluchovi aspekty : information brochure [The *State Regional Development Strategy* (SRDS) for 2021-2027]. Retrieved from <https://decentralization.ua/news/18528>

2. European Charter of Local Self-Government (1985) : 15th day of October, Strasbourg. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

3. Habermas, J. (1989) *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry Into a Category of Bourgeois Society*. Polity Press. 301 pp.

4. Manin, B. (1997) *The Principles of Representative Government*. Cambridge University Press. 256 p.

5. Crozier, M., Huntington, S.P., & Watanuki, J. (1975) *The Crisis Of Democracy*. New York University Press. 222 p.

6. Hepburn, P. A. (2012). Is this local e-democracy? How the online sphere of influence shaped local politics. Empirical evidence from the Manchester Congestion Charge referendum. *JeDEM - EJournal of EDemocracy and Open Government*, 4 (1), Pp. 45–66.

7. Norris, P. (2003) *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved from

https://www.researchgate.net/publication/245862430_Democratic_Phoenix_Reinventing_Political_Activism

8. Aichholzer, G., & Rose, G. (2020). Experience with Digital Tools in Different Types of e-Participation. *European E-Democracy in Practice*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/337087160_Experience_with_Digital_Tools_in_Different_Types_of_e-Participation

9. Kersting, N. (2021) Participatory Democracy and Sustainability. Deliberative Democratic Innovation and Its Acceptance by Citizens and German Local Councilors. *Sustainability*, 13, 7214. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/352811588_Participatory_Democracy_and_Sustainability_Deliberative_Democratic_Innovation_and_Its_Acceptance_by_Citizens_and_German_Local_Councilors

10. Kersting, N. (2013) Online participation: From «invited» to «invented» spaces. *International Journal of Electronic Governance*, January. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/264814417>

11. Kersting, N. (2015) Local Political Participation in Europe: Elections and Referendums. *Croatian and the comparative public administration*, 15 (2). P. 319–334 January. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/335691109_LOCAL_DEMOCRACY_-

LOKALNA_DEMOKRACIJA_Local_Political_Participation_in_Europe_Elections_and_Referendums

12. Grazian, F., & Nahr, H. (2020) Next Level Participation: Citizen-Driven e-Democracy Tools. *European Liberal Forum*. Retrieved from www.liberalforum.eu, www.freiheit.org/bulgaria-north-macedonia, and www.ecas.org.

13. The Council of Europe's Ad hoc Committee on E-Democracy (CAHDE) (2009) Indicatives Guides and Glossary relating to Recommendation Rec(2009) 1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). Retrieved from

https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/CAHDE_Indicative_Guides_and_Glossary_EN.asp#P613_30401